

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

КРИТЕРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДІАГНОСТИКИ СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ

CRITERIA APPARATUS FOR DIAGNOSING THE READINESS OF FUTURE OFFICERS FOR PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH PERSONNEL OF THE MILITARY UNIT

Стаття присвячена проблемі формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу.

На підставі визначення сутності понять «професійна готовність» та «готовність майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу», враховуючи особливості професійної діяльності офіцерів по роботі з особовим складом, було виокремлено такі структурні компоненти готовності: знанієво-професійний, професійно-особистісний, професійно-діяльнісний.

Відповідно до виокремлених структурних компонентів досліджуваного феномену було виділено критерії та показники сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу задля подальшої діагностики вказаного феномену в освітньому процесі вищого військового навчального закладу.

На підставі критеріально-рівневого підходу було визначено такі критерії: когнітивний, особистісно-професійний, операційно-професійний. Когнітивний критерій відповідає знанієво-професійному компоненту і характеризує наявність і системність знань щодо специфіки і особливостей майбутньої професійної діяльності. Особистісно-професійний критерій відповідає професійно-особистісному компоненту і відображає наявність позитивного ставлення до обраної професії, цілей, прагнень, установок, інтересу, мотивів професійної діяльності та передбачає розвиток професійно важливих якостей. Операційно-професійний критерій відповідає професійно-діяльнісному компоненту і виявляється у сформованості психолого-педагогічних, управлінських, комунікативних, рефлексивних умінь і навичок, які є необхідними в роботі з особовим складом військового підрозділу.

Відповідно до визначених критеріїв виділено показники кожного критерію та рівні, що характеризують ступінь сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу: високий, середній, низький.

Ключові слова: *готовність до професійної діяльності, психолого-педагогічна робота, готовність до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу; критерії та показники сформо-*

ваності готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу.

The article is devoted to the problem of forming the readiness of future officers for psychological and pedagogical work with the personnel of a military unit.

Based on the definition of the essence of concepts of "professional readiness" and "readiness of future officers for psychological and pedagogical work with personnel of the military unit", taking into account the peculiarities of professional activity of officers in working with personnel, the following structural components of readiness were allocated: knowledgeable and professional, professionally personal, professional activity.

By the identified structural components of the studied phenomenon, the criteria and indicators of the formation of future officers' readiness for psychological and pedagogical work with military personnel allocated for further diagnostics of this phenomenon in the educational process of a higher military educational institution.

Research identified the following categories using the criterion-level approach: cognitive, personal-professional, and operational-professional. The cognitive criterion corresponds to the knowledge and professional component and characterizes the availability and consistency of knowledge about the specifics and features of future professional activities. The personal and professional criterion corresponds to the professional and personal component and reflects the presence of a positive attitude toward the chosen profession, goals, aspirations, attitudes, interests, and motives for professional activity, and provides for the development of important qualities. The operational-professional criterion corresponds to the professional-activity component and is demonstrated in the formation of psychological and pedagogical, administrative, communicative, and reflective skills that are necessary for working with military unit personnel.

Following the defined criteria, the indicators of each criterion and the levels characterizing the degree of readiness of future officers for psychological and pedagogical work with personnel of the military unit are identified: high, medium, and low.

Key words: *readiness for professional activity, psychological and pedagogical work, readiness for psychological and pedagogical work with personnel of the military unit; criteria and indicators of formation of future officers' readiness for psychological and pedagogical work with personnel of the military unit.*

УДК 355.23:354.31(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.1.1>

Дорофєєв А.С.,
заступник начальника факультету з навчальної роботи – начальник навчальної частини гуманітарного факультету
Національної академії
Національної гвардії України

У сучасних умовах розбудови і зміцнення Збройних Сил України важлива роль відводиться роботі офіцерів з особовим складом, яка спрямована на розвиток у військовослужбовців належного рівня державної свідомості, відданості своєму конституційному обов'язкові, формування у них високих моральних і бойових якостей.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Пріоритетність формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу визначено на державному рівні, зокрема, у таких нормативно-правових документах: Закони України «Про збройні сили України», «Про Національну гвардію України», директиви й накази командувачів ЗС України, Концепція виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України, Кодекс етичної поведінки військових посадових осіб та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави та документах для службового користування.

Дослідженню особливостей організації роботи з особовим складом присвячені праці науковців, які враховували вимоги чинних керівних документів Національної гвардії України (В. Васищев, І. Ващенко, С. Іщенко, О. Міршук) та військовослужбовців (А. Галімов, М. Нецадим, В. Ройлян, В. Стасюк, В. Ягупов та ін.).

Питанням щодо визначення критеріїв, показників та рівнів для оцінювання ефективності професійної діяльності представників різних професій присвячені дослідження С. Гончаренка, О. Губарєвої, І. Івашкевич, О. Котикової, С. Сливки, О. Федоренко, О. Штепи, Г. Яворської, В. Ягупова та ін. Враховуючи вимоги вказаних нормативно-правових документів, результати досліджень вказаних вчених, специфічність психолого-педагогічної роботи офіцерів по роботі з особовим складом військового підрозділу постає необхідність визначення критеріального апарату (критеріїв, показників та рівнів) для науково обґрунтованої оцінки сформованості такої готовності у майбутніх офіцерів.

Мета статті – визначити критерії та показники сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу задля подальшої діагностики вказаного феномену в освітньому процесі вищого військового навчального закладу.

Виклад основного змісту. У документах зазначено, що офіцер як майбутній заступник командира роти по роботі з особовим складом (з морально-психологічного забезпечення та виховної роботи) повинен володіти знаннями з психологічного та морального клімату в підпорядкованому підрозділі; вміти проводити психологічну та педагогічну діагностику емоційного стану військовослужбовців, їхньої дисциплінованості;

володіти методами впливу на негативні явища; недопущення психологічного приниження, тиску, свавілля, порушення законних прав і гідності у спілкуванні з підлеглими; сприяти забезпеченню позитивної громадської думки про командирів та довіри до них; збереженню історичного підґрунтя, бойових і службових традицій військових формувань; вивчення і використання сучасного передового досвіду та впровадження його у діяльність військового підрозділу.

Діяльність офіцера по роботі з особовим складом відрізняється від інших видів військово-професійної діяльності специфічністю завдань, умовами, засобами, регламентацією діяльності, спілкування та взаємодії з підлеглими, педагогічною та психологічною спрямованістю змісту цієї діяльності. Дослідники (І. Воробійова, О. Колесніченко, Я. Мацегора та ін.) визначають, що до специфічних рис цієї діяльності можна віднести: своєрідність цілей та результатів (керування підлеглими в бою, підвищення бойової готовності підрозділу, навчання і психолого-педагогічний вплив на підлеглих, знищення техніки та ворога); особливий характер та об'єкт діяльності (супротивник, військова техніка); регламентованість діяльності (визначається задачами, статутами, настановами, інструкціями, наказами, розпорядженнями); особливі засоби діяльності (зброя, специфічні військові прилади та технічні засоби, мовленнєві засоби, радіоелектронні пристрої: датчики, індикатори, сигналізатори, пристрої комутації); інтенсивність функціонування психіки та висока інтелектуальна напруга у ході здійснення функцій діяльності.

Дослідники (М. Варій, В. Васищев, С. Іщенко, М. Козяр, М. Коваль, О. Міршук, В. Ягупов та ін.) зазначають, що професійна діяльність офіцерів багатофункціональна. Вона є складною системою різних взаємозв'язаних видів військової праці. Виокремлюють такі основні види діяльності офіцера: психолого-педагогічна, організаторська, адміністративно-господарська, бойова тощо. Всі вони проявляються в нерозривному зв'язку з першим видом діяльності. Зауважимо, що психолого-педагогічна діяльність, як складова професійної, займає провідне місце у професійній діяльності офіцера. Психолого-педагогічна діяльність офіцера є комплексом заходів цілеспрямованого впливу на мотиваційну, емоційно-вольову, інтелектуальну сферу особистості військовослужбовця, які забезпечують їх якісну підготовку до виконання завдань в мирний і воєнний час [6; 7].

Важливо підкреслити, що офіцери як майбутні заступники командира роти по роботі з особовим складом, повинні забезпечувати ефективність і якість роботи з особовим складом на засадах постулатів добросовісної поведінки офіцера як командира, вчителя, вихователя, наставника,

який утілює кращі зразки людини культури й громадянина. Що передбачає високий рівень сформованості у майбутніх офіцерів готовності до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу. Отже, формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу є одним з основних завдань вищої військової освіти.

У психолого-педагогічних дослідженнях (О. Ілляк, І. Ващенко, С. Іщенко, В. Молдавчук, М. Товма та ін.) доведено, що категорія готовності до професійної діяльності є системною якістю особистості, яка формується у процесі професійної підготовки у ЗВО і є її результатом.

Аналізуючи розробленість проблеми формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у процесі їх фахової підготовки, слід зазначити, що вона знайшла відображення в працях А. Галімова [2], О. Загребельного [3], Я. Зорій [4], О. Ілляка [5], І. Іщенко [6], С. Кубіцького [7] та ін.

Проведений аналіз наукових досліджень вказаних авторів дозволив уточнити сутність поняття «готовність майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу» і розглядати його як цілісне, складне особистісне утворення, інтегративну характеристику особистості, яка поєднує володіння офіцером педагогічними та психологічними знаннями, вміннями, навичками та професійно важливими якостями для ефективного здійснення психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу, що сприятиме ефективному виконанню військовослужбовцями військово-професійних завдань у мирний і воєнний час.

Аналізуючи підходи різних учених до дослідження поняття «професійна готовність» і зважаючи на специфіку майбутніх офіцерів, ми дійшли висновку, що готовність майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу включає, на нашу думку, професійно важливі якості, мотивацію, знання, уміння, навички, оволодіння способами і прийомами їх реалізації в професійній діяльності та спілкуванні. На цій підставі у структурі феномену «готовність майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу» нами виокремлено такі структурні компоненти: знанієво-професійний, професійно-особистісний, професійно-діяльнісний.

Враховуючи складний характер даного феномену доцільно визначити науково обґрунтовані критерії та показники для оцінки рівня сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу, що є достатньо складним,

оскільки вказаний феномен охоплює різні сфери особистості, які необхідно діагностувати.

На основі положень критеріально-рівневого підходу до діагностики сформованості педагогічних явищ та феноменів було визначено, що критерії сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу поєднують сукупність ознак, за допомогою яких визначається якість професійної підготовки; ступінь відповідності професійних знань, умінь, особистісних якостей курсантів вимогам освітньо-професійних стандартів та програм. Кожний критерій має певний комплекс показників, які відображають якісні та кількісні зміни, які мають відбутися у суб'єктів освітнього процесу.

Проведене нами пілотажне анкетування 76 незалежних експертів (офіцери по роботі з особовим складом, науково-педагогічні працівники, психологи, курсанти) свідчить, що найбільш значущими критеріями і показниками сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу вони вважають наступні: особистісні якості – 47,2% опитуваних; практичну психолого-педагогічну підготовку курсантів – 46,4% опитуваних; змістову (теоретичну) підготовку – 33,2% опитуваних.

Проведений аналіз досліджень з проблеми професійної підготовки майбутніх офіцерів по роботі з особовим складом військового підрозділу (І. Ващенко, О. Загребельний, О. Ілляк, С. Іщенко, В. Молдавчук, М. Товма), врахування вимог освітньої програми підготовки бакалаврів тактичного рівня військової освіти за спеціальністю 254 «Забезпечення військ (сил)», специфіки професійної діяльності офіцерів по роботі з особовим складом, результатів опитування незалежних експертів та визначених компонентів готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу дозволило нам виокремити такі критерії сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу.

Когнітивний (знанієво-професійний компонент) критерій характеризує наявність і системність: нормативно-правових знань щодо специфіки і особливостей майбутньої професійної діяльності (знання вимог керівних документів щодо організації роботи з особовим складом у підрозділах НГУ та організації військово-педагогічного процесу; знання законів Міністерства оборони України, розпоряджень, вказівок та інших нормативно-правових актів, що регламентують психолого-педагогічну роботу офіцера з особовим складом військового підрозділу); психолого-педагогічних знань (знання в галузі військової

педагогіки, теорії і методики виховання, загальної, соціальної та військової психології, психології спілкування, педагогічної та психологічної діагностики особистості); фахових та психолого-педагогічних знань (знання завдань, змісту, форм і методів психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу; знання видів і напрямів психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу; знання специфіки, форм і методів психолого-педагогічної роботи з військовослужбовцями; знання про сутність та зміст індивідуальної та групової роботи з особовим складом у військових частинах і підрозділах; знання специфіки організації та здійснення морально-психологічного забезпечення службової діяльності особового складу військового підрозділу; знання про організацію морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань особовим складом військового підрозділу у повсякденній діяльності та в екстремальних умовах; про особливості організації та методику проведення професійно-психологічної підготовки військовослужбовців під час службової діяльності; знання сучасних технологій навчальної діяльності, умови та особливості їх застосування у військово-педагогічному процесі).

Особистісно-професійний (професійно-особистісний компонент) критерій відображає наявність позитивного ставлення до обраної професії, цілей, прагнень, установок, інтересу, мотивів професійної діяльності і виявляється через: відповідальне ставлення офіцерів до професійної діяльності; усвідомлення соціальної значущості та важливості власної професії; наявність стійких професійних інтересів та прагнення реалізувати себе в професійній діяльності. А також, виявляється у сформованості професійно важливих якостей майбутніх офіцерів, які набувають свого розвитку в процесі професійної підготовки та сприяють ефективному виконанню майбутніми офіцерами психолого-педагогічної діяльності, зокрема, *дисциплінованості і відповідальності* (усвідомлене виконання вимог, високо розвинене почуття обов'язку за доручену справу, відповідальне ставлення до виконання професійної діяльності та її результат), *самостійності* (виконання професійних завдань на основі власних знань та досвіду, без потреби постійного контролю ззовні), *наполегливості* (стійкість у досягненні мети), *самовладання* (здатність володіти собою, контроль власних емоційних станів, стриманість), *організованість* (планування своїх дій та встановлення послідовності їх виконання), *рішучість* (швидке і зважене прийняття рішень при виконанні тієї чи іншої дії, вчинку), *лідерство* (впевненість у собі, цілеспрямованість, уміння впливати на інших, уміння брати на себе відповідальність за прийняті рішення), *комунікативність* (толерантне, тактовне

і ввічливе поводження з підлеглими), *стресостійкість* (психологічна стійкість до навантажень і стресових ситуацій службової діяльності).

Операційно-професійний (професійно-діяльнісний компонент) критерій виявляється у сформованості: *психолого-педагогічних умінь і навичок* (уміння здійснювати індивідуальну роботу з підлеглими; організувати та проводити заняття з бойової, воєнно-ідеологічної та гуманітарної підготовки; уміння організувати та проводити психолого-педагогічну роботу з особовим складом підрозділу; уміння організувати і проводити індивідуальну виховну роботу в підрозділі; уміння організувати і проводити психологічну підготовку з особовим складом підрозділу; уміння здійснювати морально-психологічне забезпечення виконання поставлених службово-бойових завдань особовим складом військового підрозділу у повсякденній діяльності та в екстремальних умовах; уміння аналізувати стан та ефективність організації процесів навчання і виховання, морально-психологічного забезпечення військовослужбовців; застосовувати сучасні технології навчання у психолого-педагогічній роботі); *управлінських умінь і навичок* (наявність здатності визначати тактику управління особовим складом військового підрозділу; уміння здійснювати планування та організацію роботи з особовим складом військового підрозділу; уміння давати розпорядження, координувати дії особового складу військового підрозділу; уміння здійснювати контроль та забезпечувати виконання особовим складом військового підрозділу наказів, розпоряджень, вказівок керівництва; уміння приймати рішення, користуючись критичним аналізом ситуації, зумовленої певними обставинами); *комунікативних умінь і навичок професійного спілкування* (уміння встановлювати психологічний контакт; корегувати й управляти процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування; налагоджувати зворотній зв'язок; уміння активно слухати; володіти вербальними і невербальними засобами спілкування та прийомами психологічного впливу; уміння зрозуміти невербальну поведінку співрозмовника, визначати його психологічні особливості; володіти культурою спілкування і культурою мовлення; уміння коротко, чітко та ясно формулювати запитання, висловлювати власну позицію); *рефлексивних умінь і навичок* (уміння здійснювати рефлексію й саморефлексію; критично оцінювати свої особистісні, професійні якості та результати діяльності; здатність критично оцінювати свої вчинки і вчинки оточуючих та ін.).

Використання вказаної сукупності критеріїв дозволить комплексно оцінити показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у всьому її змістовному різноманітті, як в кількісному, так і в якісному

відношенні. Відповідно до виокремлених критеріїв вважаємо доцільним визначити рівні, що характеризують ступінь сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу: високий, середній, низький.

Зазначені критерії та показники сформованості готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу ґрунтуються на засадах системного, професійно-орієнтованого та критеріально-рівневого підходів, що дає можливість аналізувати сформованість готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу одночасно як процес і результат формування.

Перспективним напрямком подальших досліджень є вирішення проблеми розробки і теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у процесі фахової підготовки задля впровадження в систему вищої військової освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васищев В. С. Нормативні основи готовності до виховної роботи з особовим складом як компонента загально педагогічної культури майбутніх офіцерів. *Витоки педагогічної майстерності*: наук. журнал / Полтав. нац. пед. ун-т. імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. Вип. 24. С. 20–25.
2. Галімов А.В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2004. 374 с.
3. Загребельний О.В. Готовність майбутніх офіцерів до професійної самореалізації в роботі з особовим складом як актуальна освітня проблема. *Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування*: зб. тез наук. робіт учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 грудня 2017 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спілнота», 2017. С. 72–75.
4. Зорій Я. Б. Результати педагогічного експерименту щодо формування готовності майбутніх офіцерів запасу до військово-професійної діяльності у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць / за ред. : Т. І. Сущенко (голов. ред.). Запоріжжя : КПУ, 2007. Вип. 56–57 (109–110). С. 174–181.
5. Ілляк О. О., Ващенко І. В., Іщенко С. О., Молдавчук В. С., Товма М. І. Робота з особовим складом у підрозділах Національної гвардії України : навч. посіб. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2016. 193 с.
6. Іщенко С. О. Підготовка майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищому навчальному закладі системи МВС України : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Харків, 2016. 20 с.
7. Кубіцький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2001. 15 с.
8. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. В. Воробйова та ін. Харків : Національна акад. НГУ, 2016. 335 с.